

Gymnázium Jana Keplera

Seminární práce z Jazykového semináře

Myslet v obrazech

Znakový jazyk v souvislostech

Vít Matějček

Duben 2020

CHAPTER 1

Úvod

1.

CHAPTER 2

Znakové jazyky a historie

2. Vývoj znakového jazyka

2.1. Home sign

Přestože jisté elementy manuální komunikace vznikaly víceméně odnepaměti, ucelené jazykové systémy se objevily poprvé v desátém století v klášterech.¹ Avšak přirozený jazykový systém jako prostředek komunikace neslyšících na sebe nechal ještě nějakou dobu čekat. Život neslyšícího v dávné minulosti se nedá zobecnit na život bez komunikace s okolním světem, i když i takové případy by se nejspíš našly. Míra začlenění do společnosti závisela především na koncentraci neslyšících a ochotě okolí přizpůsobit se. Už ve starověku jsou zaznamenány případy manuální komunikace, o nichž se dnes domníváme, že jde o důkaz existence home signingu - domácího/rodinného znakování. V situaci, kdy se do slyšící rodiny narodilo neslyšící dítě, se s ním minimálně rodina, ale často i celé vesnice pokoušely domluvit. Avšak charakter a úroveň komunikace se lišily případ od případu, jelikož komplexita i použitelnost závisely nejen na možnostech a schopnostech rodiny, ale také na mentální kapacitě neslyšícího. Lidé s kombinovaným postižením dali základ představě „divokých dětí“ kvůli nemožnosti dorozumění, neslyšící se v málo přívětivých podmínkách omezili na vyjadřování akutních potřeb pomocí mimetických gest. Oproti tomu v dobrých podmínkách mohl home signing suplovat takřka plnohodnotný jazyk, který však ve většině případů zanikl v jediné generaci a s malým množstvím uživatelů.

Co charakterizuje home signing? Protože jde o systém závislý na invenci minima lidí a na vizualitě, typickou vlastností bývá silná ikonicitá. Prakticky kdykoliv jde něco alespoň vzdáleně napodobit rukama nebo celým tělem, děje se tak, v čemž se liší jak od mluvených jazyků, tak i od pokročilejších znakových systémů. V nejméně vyvinuté podobě se home signing v zásadě omezuje na obvykle snadno vyjádřitelné každodenní věci a životní potřeby, ale v pokročilejších podobách se značně zvyšuje množství arbitrárních znaků.² Ty dodávají jazykovou strukturu tím, že jednak umožňují vyjádření abstraktních pojmů, ale i třeba sloves nespojených s pohybem. V takovém případě pak vše směřuje k počátku jazyka jakožto komunikačního prostředku, který překonal pouhou mimezi fyzického a umožňuje výměnu idejí a zavádění abstraktních významů a jejich definic. Právě tento skok k jazyku je jedním z nejzajímavějších momentů už v tom, že probíhá již v první fázi vývoje znakového jazyka. Samotné napodobování a znakování základních potřeb totiž nevyžaduje žádné zásadní porozumění, protože podobnost znaku s popisovaným je spíše nástrojem pro porozumění ostatních a jeho používání nevyžaduje schopnost abstrakce ani přiřazování

-
1. Příspěvatelé Wikipedie, *Monastic Sign Languages*, Wikipedia (13. prosince 2019).
https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Monastic_sign_languages&oldid=886479144.
 2. Příspěvatelé Wikipedie, *Home Sign*, Wikipedia (13. prosince 2019).
https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Home_sign&oldid=896428613.

znaku a významu. Avšak užívání byť i rudimentárního jazyka už nesporně odlišuje člověka od zvířete alespoň v tom, že prokazatelně nejde jen o pudové jednání. Je schopnost abstrakce, myšlení v čase a sdílení myšlenek definující pro člověka? To už přenechám filosofům.

2.2. Pidgin a arbitrárnost

Postupem času se na daném území zvyšovala koncentrace lidí celkově a s nimi i počet neslyšících. Zatímco home signing na vesnici neměl valnou příležitost dál se vyvíjet, v prvních městech docházelo ke konfrontaci více home signingových systémů a vzniku pidginů. Už Platón se zmiňuje o jakémisi dorozumívání neslyšících, ale jeho popis je příliš vágní na tvrzení, že v Aténách začal vznikat znakový pidgin.³ Jednotlivé home signingy většinou nemají nijak zvlášť vyvinutou gramatiku, pokud vůbec, navíc vysoká ikonická každodenních předmětů přispívá k lepší vzájemné srozumitelnosti. Při vzniku pidginu tak záleží především na dohodě o arbitrárních znacích.

2.3. Kratylos

Zde je načase udělat ještě jeden odskok do Atén za Platónem a trochu probrat dialog Kratylos, protože předznamenává až do devatenáctého století dominantní přístup k neslyšícím. Tématem konverzace mezi Sókratem, Kratylem a Hermogenem je povaha jazyka a jmen a jakákoliv přímá souvislost se znakováním je značně okrajová, ale závěry jsou relevantní nejen pro pozdější filosofický náhled, tak i pro lingvistické zařazení. Jak vznikají slova? Někdo vymyslí pojmenování, ale podle čeho? V tom se Platón znovu dostává k podle něj zásadnímu rozdílu mezi „znaky“ (ve smyslu významonosného prvku - slovo, manuální znak, symbol) napodobujícími (imitujícími vnější charakteristiky bez spojení s abstraktním významem) a „znaky“ vyjadřujícími podstatu. Platónův Sókrates předestírá situaci, kdy přijdeme o standardní, mluvený jazyk.⁴ Jak se potom dorozumíme? Nejspíš pomocí imitujících gest. Poté Sókrates argumentuje, že taková podoba komunikace se vlastně neliší od mluvení a implikuje nejen, že na formě komunikace nezáleží, ale také že slova a mluvený jazyk rovněž napodobují věci okolo nás, i když v méně zjevných souvislostech. Tím obhájí Kratylovo stanovisko, že věci mají jen jedno přirozené jméno. Avšak vzápětí tuto domněnku vyvrací právě povrchností imitace. V běžném jazyce se věci nepojmenovávají nejzjevnější vnější charakteristikou. Dle Platóna nemůže sloužit „mňau“ jako adekvátní jméno pro kočku, jelikož vyjadřuje vnější a povrchní vlastnost a „nejde po podstatě“. Jako příklady napodobování, které však nemůže pojmenovávat, uvádí kromě gesta také malířství nebo hudbu. Toto všechno jsou podle něj jen nedokonalé imitace reality bez přidané hodnoty v podobě provázanosti s abstraktním významem, spadají pod spodní hranici pojmenovávání. Paradoxní je, že náhled na umění jako pouhou a „nesmyslnou“ imitaci byl vyvrácen nebo minimálně zpochybněn o mnoho dříve než náhled na stejnou nedostatečnost znakování vzhledem k běžnému jazyku. Rozhřešení v podobě jasné odpovědi na podstatu jazyka ale dialog Kratylos nenabízí, jelikož ukazuje jak

3. Platón, *Kratylos*, OYKOYMENH, Praha (1994).

4. Platón, *Kratylos*, OYKOYMENH, Praha (1994).

hypotézu mimetické, tak i arbitrární podstaty jmen jako nesprávnou.⁵ Jisté koncepty asi mimeticky pojmenovat nejdou a jejich příslušná slova tak budou nevyhnutelně arbitrární, ale jistá mimetická rovina jazyka existuje a myslím, že není překážkou jazyka. I v češtině fungují pojmenování založená primárně na vnější charakteristice vydávaného zvuku. Koneckonců příklad s kočkou a „mňau“ není nejvhodnější, jelikož jedno z nejstarších známých slov pro kočku je staroegyptské „mau“, jehož původ je zcela evidentní...⁶

2.4. První jazyky

Ale teď je třeba se vrátit k vývoji jazyka. Ještě ani vznik pidginu nezaručuje kontinuitu potřebnou k vývoji plnohodnotného jazyka. Hluchota může mít množství příčin, z nichž jen některé jsou geneticky podmíněné. Bez vědeckého přístupu při konstruování jazyka trvá obvykle déle než jednu generaci, než se ustaví gramatika i dostatečná lexikální zásoba pro pokrytí většiny situací, takže ani velké množství lokálních pidginů nepřežilo do fáze kreolštiny nebo plného jazyka kvůli nedostatku mluvčích.

Jedním z prvních znakových systémů, který na sebe nabral nejen praktickou stránku pokročilého jazyka na pomezí kreolštiny a standardního jazyka je starokentský znakový jazyk (SKZJ/OKSL).⁷ V relativně izolované komunitě anglického Kentu se značně rozšířil recesivní gen způsobující hluchotu. Kvůli tomu měl téměř každý v okruhu známých někoho neslyšícího a i neslyšící sami měli dostatečnou časovou kontinuitu k vytvoření celistvého jazyka, jehož existence i funkčnost je doložena zápisky Samuela Pepyse z roku 1666, kde autor popisuje znakovou komunikaci mezi slyšícím a neslyšícím ze stejné školy.⁸ Do extrému nejen v rozšíření, ale i v kvalitě jazyka dovedla SKZJ emigrace do Ameriky na ostrov Martha s Vineyard.⁹ Zde, v prakticky totální izolaci a s častými svazky mezi neslyšícími, vznikl přirozený, plnohodnotný znakový jazyk, jehož vývoj je relativně zdokumentovaný. Obdobný proces se odehrál například ve zpočátku izolovaných komunitách severoamerických indiánů.¹⁰ Zcela odlišný etnolingvistický původ jednotlivých kmenů v souhře se stejným vadným genem předurčil znakový jazyk, aby se stal linguou francou slyšících a prvním jazykem neslyšících.

5. Josef Fulka, *Když ruce mluví*, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha (2017).

6. Gábor Takács, *Etymological Dictionary of Egyptian*, Brill Publishers, Boston (1999).

7. Příspěvatelé Wikipedie, *Old Kentish Sign Language*, Wikipedia (13. prosince 2019).
https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Old_Kentish_Sign_Language&oldid=914591555.

8. Peter Webster Jackson, *A Pictorial History of Deaf Britain*, Deafprint Winsford, Winsford (2001).

9. Příspěvatelé Wikipedie, *Martha's Vineyard Sign Language*, Wikipedia (13. prosince 2019).
https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Martha%27s_Vineyard_Sign_Language&oldid=929213455.

10. Příspěvatelé Wikipedie, *Plains Indian Sign Language*, Wikipedia (13. prosince 2019).
https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Plains_Indian_Sign_Language&oldid=926693440.

* Původ Plains Indian Sign Language není zcela objasněn. Některé skupiny indiánů používali znakový jazyk v komunitách s vysokým počtem neslyšících (Blackfoot, Cree), z čehož se mohl vyvinout PISL jako kontaktní pidgin/lingua franca nezávislý na původních ZJ neslyšících. Dále se používal spíše pro mezikmenovou komunikaci, ale ovlivňoval složitější lokální systémy neslyšících. V pozdních fázích se stal primárním jazykem neslyšících napříč indiánskou populací.

3. Moderní znakové jazyky a AZJ

3.1. Francouzský ZJ

Zásadní přelom v historii Neslyšících nastal až v Paříži osmnáctého století. Zda komunita Neslyšících existovala již dříve a do hledáčku intelektuálů se dostala až vlivem osvícenství nebo zda jí pomohly vytvořit osvícenské instituce a lepší životní podmínky, není podstatné. Zcela zásadní naopak je, že společenství či kulturní identita Neslyšících se začala formovat v době turbulentních společenských změn. Dynastické politické vztahy a náboženský interpretační rámec¹¹ byly nahrazeny sekulární, ale přesto interpretační roli plnící představou „lidu“ a nakonec národa. Duchovním otcem této představy je v případě Neslyšících Abbé Charles-Michel de l'Épée. Při své práci katolického kněze postřehl na ulici dvě neslyšící ženy, jak si znakovaly. To ho údajně inspirovalo k tomu, aby se věnoval vzdělávání neslyšících. Znakový jazyk neslyšících z té doby sice považoval za primitivní, nicméně v roce 1759 vymyslel „Signes Méthodiques“, systém dnes známý jako stará znakovaná francouzština,¹² a rok nato založil první veřejnou* školu pro neslyšící. I přes svoje odmítání přirozeného znakového jazyka si jej Neslyšící postavili na piedestal a stal jejich „Otcem“, a to převážně díky jeho roli při formování kultury Neslyšících. Jako první veřejná osobnost legitimizoval významonosnou vlastnost znaků praxí**, což umožnilo přístup ke vzdělání všem neslyšícím (zatím jen v Paříži), bez ohledu na majetek a schopnost odezírat a mluvit. Byl také bojovníkem za práva neslyšících - přiznání lidských práv neslyšícím v Deklaraci práv člověka a občana proběhlo sice po jeho smrti, ale na jeho popud.¹³ Kromě toho se jeho „Národní institut pro hluchoněmé“ stal místem intenzivního setkávání celé komunity. Společně se vzděláním, které v něm neslyšící získali, se vyvinula celá komunita. Ačkoliv výuka probíhala ve staré znakované francouzštině, těsný kontakt neslyšících vedl jednak k posunu od starofrancouzského znakového jazyka k modernímu francouzskému znakovému jazyku (FZJ), který je dodnes základem největší jazykové rodiny znakových jazyků, a rovněž ke zformování prvního společenství Neslyšících na základě společného jazyka a společného centra v Épéeho ústavu. Dá se říci, že díky Épéeu se alespoň z části neslyšících stali Neslyšící jako svébytná společenská skupina.

3.2. Britský ZJ

Ve stejnou dobu jako Épéeho škola¹⁴ vznikla ve Velké Británii „Braidwoodova

11. Benedict Anderson, *Imagined Communities*, Verso/New Left Books, Londýn (2006).

12. Příspěvatelé Wikipedie, *Charles-Michel de l'Épée*, Wikipedia (14. prosince 2019).
https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Charles-Michel_de_l'Épée&oldid=923948798.

* Neslyšící děti především ze šlechtických rodin byly vychovávány soukromě nebo ve velmi exkluzivních ústavech, avšak záběr těchto institucí i jejich vliv na kulturu byly naprosto minimální.

** Po teoretické stránce byl první sv. Augustin a další až po Épéeu Denis Diderot

13. Josef Fulka, *Když ruce mluví*, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha (2017).

14. Alexander Gordon, “Thomas Braidwood,” in *Dictionary of National Biography*, Smith, Elder & Co. (1885-1900). [https://en.wikisource.org/wiki/Braidwood,_Thomas_\(DNB00\)](https://en.wikisource.org/wiki/Braidwood,_Thomas_(DNB00)).

akademie pro hluché a slabomyslné“.¹⁵ Od pařížské instituce se lišila v několika ohledech - nebyla zaměřená pouze na neslyšící, byla soukromá a přijímala pouze děti z bohatých rodin,* byla metodicky nejednotná a kategoricky odmítala spolupráci s ostatními institucemi např. ve Francii nebo v USA. Používala se „metoda totální komunikace“, tj. simultánní komunikace všemi dostupnými prostředky od řeči přes ZJ a znakové jazyky až po nejazyková gesta a znakové „hláskování“, ale problematická byla především nedostačující znaková složka a fakt, že jednotlivé způsoby nebyly patřičně systematizovány. Zatímco učitelé v Paříži ovládali jak ZJ, tak znakovanou francouzštinu a učili výhradně ve znakové francouzštině, u Braidwoodova stylu komunikace není distinkce snadná. Ve výsledku však došlo ke stejnému procesu jako ve Francii - mezi neslyšícími se umělé metody neujaly a vznikl přirozený znakový jazyk specifický pro prostředí neslyšících s vazbou na školu. Právě tak se kolem Braidwoodovy akademie vytvořilo britské společenství Neslyšících, byť o něco později.

3.3. Vznik amerického ZJ

V USA začalo vzdělávání neslyšících až na začátku 19. století striktně oralistickou Cobbs-skou školou (podle obce Cobbs), která však zanikla již v roce 1816.¹⁶ Zásadní zlom v historii Neslyšících představuje až Thomas Hopkins Gallaudet, jenž v roce 1814 začal učit neslyšící sousedovu dceru.¹⁷ Na jeho popud se poté vydal do Británie studovat metodiku vzdělávání neslyšících, ale Braidwoodovou akademií byl odmítnut. Vydal se tedy do Francie, kde se setkal s nástupcem de l'Épéeho Abbé Sicardem a dvěma francouzskými Neslyšícími, kteří ho naučili francouzský znakový jazyk. Společně s jedním z nich, Laurentem Clercem, se pak vrátil do USA a založil Americkou školu pro neslyšící, nejstarší dodnes fungující školu pro neslyšící v USA. Oproti jiným institucím se lišila především manuální metodou - výukou ve znakovém jazyce. Avšak i v USA si komunita začala žít vlastním životem a mluvit vlastním jazykem. Americký znakový jazyk sice staví zejména na FZJ, ale také na indiánských znakových jazycích, ZJ ostrova Martha's Vineyard, a i gramatikou a znakovým se od FZJ značně liší. Edward Miner Gallaudet, nejmladší syn Thomase Gallaudeta, nahradil svého otce ve vedení školy a ještě založil Gallaudetovu univerzitu, která je dodnes funkční a vyučuje také ve znakovém jazyce.¹⁸

15. Raymond Lee, *Braidwood & Co.*, British Deaf History Society Publications, Feltham, Middlesex (2015).

* Díky tomu byli žáci Braidwoodovy akademie pozdější významné osobnosti jako malíř Charles Shirreff, astronom John Goodricke, guvernér Barbadosu Francis Mackenzie, Jane Poole, nevidomá a neslyšící, jejíž závěť byla první soudně uznanou závětí znakovanou tlumočnickovi, či malíř Thomas Arrowsmith.

16. Ted Camp, *Deaf Timelines: History and Heritage*, University of Virginia Press (2011).
<http://www.silentwordministries.org/>.

17. Příspěvatelé Wikipedie, *Thomas Hopkins Gallaudet*, Wikipedia (15. prosince 2019).
https://en.wikipedia.org/wiki/Thomas_Hopkins_Gallaudet.

18. Edward Miner Gallaudet, „The Milan Convention,“ *American Annals of the Deaf* **XXVI**. (1881).
http://saveourdeafschools.org/edward_miner_gallaudet_the_milan_convention.pdf.

3.4. Milánská konference

Ačkoliv univerzita pro neslyšící byla významným milníkem v historii Neslyšících, Edward Gallaudet se do ní zapsal ještě jednou, důležitější věcí. Jak ve Francii, tak v USA došlo ke konfliktu mezi striktně orálními institucemi a mezi těmi, které akceptovaly manuální způsob komunikace (i když třeba ne výhradně manuální). Ve Francii tento spor reprezentoval Jacob Rogrigues Pereira (později Pereirovská společnost) za oralisty a Épéeho nástupci za protistranu, v USA Alexander Graham Bell a E.M. Gallaudet. Rozepře kulminovala takzvanou *Milánskou konferencí*, oficiálně Druhým mezinárodním kongresem o vzdělávání neslyšících. Konference měla určit, jestli je lepší orální nebo některá z manuálních či kombinovaných metod výuky.^{19, 20}

Problematické bylo ovšem to, že celá konference byla organizována Pereirovskou společností, která pečlivě vybírala hosty k dosažení svých cílů. Závěrem tudíž nebylo nic jiného než zákaz výuky ve znakových jazycích. Gallaudetova historická role spočívá v *odmítnutí* rezolucí Milánské konference,²¹ díky čemuž v USA přežil znakový jazyk na školách.²² Zatímco ve zbytku světa znakový jazyk stagnoval nebo se vyvíjel jen pomalu a bez akademického zázemí (ve vzdělávání byl vesměs cíleně potlačován), v Americe se společenství Neslyšících mohlo vyvíjet nebývalou rychlostí. Kromě akademické sféry, ve které je Gallaudetova univerzita dodnes nejvýznamnější institucí, se okolo ní začala utvářet silná kultura Neslyšících,²³ především v oblastech umění a sportu. Už od doby E.M. Gallaudeta se vyvíjí divadlo Neslyšících (oficiální založení Národního Divadla Neslyšících sice nastalo až v roce 1967, nicméně i tak je nejstarší registrovanou divadelní společností v USA), poezie, další performativní podoby umění a od dvacátého století také film.²⁴

Kromě samotného konfliktu metod stojí za zmínku také některé z použitých argumentů. V Evropě se vzděláváním neslyšících zabývala převážně církev, pro kterou byl důležitý *teologický argument proti znakovým jazykům*.

[...] V jakou spásu může doufat někdo, kdo nemůže slyšet slovo Boží?²⁵ Jak se přesvědčit o vztahu k nemateriálnímu obecně a ke stejné nemateriální duši, když se někdo vyjadřuje jen pomocí materiálního, nedokonalého a ne dostatečně abstraktního jazyka? Není právě tělesnost znakování teologickým problémem, když

19. Příspěvatelé Wikipedie, *Second International Congress on education of the Deaf*, Wikipedia (15. prosince 2019).

https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Second_International_Congress_on_Education_of_the_Deaf&oldid=925666256.

20. Josef Fulka, *Když ruce mluví*, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha (2017).

21. Příspěvatelé Wikipedie, *Second International Congress on education of the Deaf*, Wikipedia (15. prosince 2019).

https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Second_International_Congress_on_Education_of_the_Deaf&oldid=925666256.

22. Edward Miner Gallaudet, „The Milan Convention,“ *American Annals of the Deaf* **XXVI**. (1881).
http://saveourdeafschools.org/edward_miner_gallaudet_the_milan_convention.pdf.

23. Susan Dell Rutherford, *A Study of American Deaf Folklore*, ProQuest Dissertations Publishing (1987).

24. Příspěvatelé Wikipedie, *American Sign Language Literature*, Wikipedia (15. prosince 2019).
https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=American_Sign_Language_literature&oldid=927981204.

25. Josef Fulka, *Když ruce mluví*, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha (2017).

komunikace sama o sobě je imitací a již z podstaty nemůže být oddělena od vášní a podobných zcestných záležitostí?²⁶ Ještě na konci devatenáctého století převážil názor, že právě tělesnost, rozněcování vášní a absence odstupu skrze abstrakci vede k reaktivaci hříchů při zpovědi ve znakovém jazyce.²⁷

(Vít Matějček, Divočina znakového jazyka, 2019)

Avšak ne všichni vznášeli teologické či filosofické argumenty. A.G. Bell, který se konference nezúčastnil, prosazoval oralismus ne kvůli nějaké nedostatečnosti znakového jazyka, ale kvůli snazší integraci neslyšících do společnosti.

3.5. Období útlaku

Období po Milánské konferenci je pro Neslyšící „dobou temna“. Většina institucí nakonec přešla na oralismus a jazyk Neslyšících, který je zároveň pilířem kultury a takřka jediným médiem „textuálního“ aspektu kultury, byl v lepším případě ignorován, v horším aktivně potlačován. Hlavní výjimku tvořily instituce založené Gallaudety nebo ty, které na ně byly napojené. Především díky nim je kultura i jazyk Neslyšících nejrozvinutější právě v USA. Dalším rozdílem je, že v Evropě bylo vzdělávání neslyšících lidsky i finančně závislé na církvích, z nichž minimálně katolická se k závěrům Milánské konference přihlásila a ve „svých“ institucích je prosadila.

V západním světě se kultura Neslyšících rozvíjela mimo oficiální struktury vesměs až do šedesátých let dvacátého století.* Podobně jako při první vlně rozvoje lidských práv a redefinici „člověka“ jako takového a jeho role ve společnosti (osvícenství 18. století), k dalšímu významnému posunu došlo v rámci nového boje za lidská práva v šedesátých letech. Ačkoliv tematika Neslyšících zdaleka nebyla v popředí společenského zájmu, alespoň v zemích jako Francie, Velká Británie nebo i Rakousko nastalo uvolnění restriktivních zákonů i sekularizace vzdělávání neslyšících. Díky tomu se znakové jazyky Neslyšících mohly znovu rozvíjet. Značně přispěl i zájem akademiků, iniciovaný Williamem Stokemem, dodnes nejvlivnějším lingvistou znakových jazyků.**

V komunistickém bloku byl oralismus vynucován méně důsledně než na západě; neznámá to ale, že by měl znakový jazyk lepší pozici. Výuka, pokud vůbec byla, se soustředila na schopnost komunikace v mluveném jazyce, minimálně v psaní. Znakový jazyk byl taktéž zakázán ve vzdělávacích institucích i v televizi - místo něj byly prosazovány znakové podoby mluveného jazyka („manually coded languages“). V postkomunistických zemích se problematika Neslyšících znovuotevívá až teď a komunita tak byla a vesměs stále je odkázána především sama na sebe bez zásahů státu, alespoň co se týká kultury.

26. Harlan Lane, *When the Mind Hears*, Random House, New York (1984).

27. Richard G. Brill, *International Congresses on Education of the Deaf*, Gallaudet University Press, Washington D.C. (1984).

* Na různých místech trvala změna legislativy různě dlouho; společenské změny a posun ve vnímání Neslyšících v šedesátých letech se v každodenní realitě projevíly často až v letech sedmdesátých.

** Někteří jiní se minuli s dobou a zůstali víceméně opomenuti, například Garrick Mallery (1831-1894).

3.6. Současný stav

Ačkoliv i dnes se najdou země, kde je situace Neslyšících a znakových jazyků stále zoufalá, v zemích „prvního“ a „druhého“ světa se ZJ rozvíjejí dosud nebývalou rychlostí. Nejpokročilejší je v tomto ohledu americký znakový jazyk, především díky kontinuitě a díky intelektuálnímu zázemí Gallaudetovy univerzity i dalších institucí. V některých státech USA je dokonce běžně vyučovaným cizím jazykem a využívá se i například na úřadech, což je ve většině Evropy zatím utopie. Jak v důsledku nejdelšího nepřerušného vývoje, tak i díky zájmu akademiků se americký znakový jazyk může směle srovnávat s vyvinutými mluvenými jazyky prakticky ve všech představitelných „oblastech“ jazyka a plní všechny běžné funkce jazyka, od prosté komunikační přes sociální a kulturní až po estetickou. Například na Gallaudetově univerzitě je možné vystudovat společenskovědní obory přímo ve znakovém jazyce, což svědčí o značné flexibilitě AZJ, jelikož tyto obory jsou notoricky náročné na množství abstraktních pojmů a celkově jazykově velmi komplexní.

Mimo USA, kde ZJ již na poměrně slušné úrovni je a je na ní přibližně od sedmdesátých let, prodělávají ZJ dost turbulentní vývoj. Ve většině Evropy a především ve východním bloku se znakové jazyky ustavují teprve v poslední době a „dohání“ roky represí. Obzvlášť v postkomunistických zemích, kde mají prostor se vyvíjet jen přibližně posledních třicet let, často stále nejsou plně uznány státem a i výuka v nich tak může být na hranici přípustnosti. Kultura okolo znakového jazyka a i slovní zásoba je navíc omezená tím, že komunistický režim limitoval i možnosti pracovního zařazení Neslyšících, a ti tak neměli příležitost se k leckterým tématickým okruhům vůbec dostat. Gramatika těchto jazyků typicky navazuje ještě na rakouskouherskou tradici, ale absencí ZJ ve veřejném prostoru, jež se kvůli ignoranci ze strany státu stále nepodařilo zaplnit (především pro starší generace je televize pořád primárním médiem a párminutové úseky či občasné překlady zdaleka nenaplnují potřeby Neslyšících, což se ukazuje třeba i teď za koronaviru nedostatečnou informovaností), se slovní zásoba roztránila a hlavně o akademická nebo umělecká témata i ochudila. Relativně izolované komunity Neslyšících v různých městech musely kvůli celkovému potlačování ZJ improvizovat, což vedlo k množství místních dialektů až na hranici vzájemné srozumitelnosti.

Takto zásadní změna za víceméně sto let proběhla znatelně rychleji než podobné změny v hlavních evropských mluvených jazycích. Souvisí to mimo jiné i s médiem záznamu. Znakové jazyky je značně problematické jakkoliv smysluplně zapsat, předávají se tak hlavně osobním kontaktem - nebo v poslední době také pomocí internetu ve formě videa. Právě internet je pro Neslyšící tím, čím byl pro slyšící tisk. Za prvé zprostředkovává velké množství informací vysokému počtu lidí naráz, za druhé komercializace médií i přirozený tlak na dostupnost informací vytváří ideální podmínky pro jazykovou centralizaci. Ne nadarmo se například anglický pravopis sjednotil až s příchodem tisku. Podobné jevy lze pozorovat i v případě znakových jazyků. Média jako *Tiché zprávy*, web ČT nebo rozličné sociální sítě jsou dostupné všem, nezávisle na místě, a svojí orientací na Neslyšící vyvíjejí právě onen přirozený tlak na centralizaci, omezování místních rozdílů, který může značně pomoci při dosud neúspěšných pokusech o ustavení oficiální, spisovné podoby českého znakového jazyka. Zároveň internet přispívá k udržení kontaktu mezi Neslyšícími v různých částech republiky pomocí videa v mobilu - služby jako Skype, WhatsApp, Facebook a jiné totiž zpřístupňují Neslyšícím ekvivalent telefonátu a umožňují jim výrazně snazší komunikaci na dálku, což opět přispívá ke snižování zásadních jazykových variací. V neposlední řadě se také čím dál více zapojují různé

neziskové organizace, jejichž vliv přímo na Neslyšící je poměrně zanedbatelný, ale které zprostředkovávají jazyk a kulturu Neslyšících slyšícím, a které tudíž skrze nové uživatele ZJ a potenciální tlumočnický rozšiřují nejen počet mluvčích ZJ, ale i kulturní obzory celé společnosti.

CHAPTER 3

Znakové jazyky a lingvistika

4. Lingvistické kategorie a charakterizace ZJ

- 4.1. Z čeho se skládá jazyk?**
- 4.2. Tvorba slov a vět, struktura jazyka**
- 4.3. Slovosled**
- 4.4. Vnější vlivy, srovnání s jinými jazyky**
- 4.5. Reč**
- 4.6. Záznam a písmo**
- 4.7. Semiotika**
- 4.8.**

CHAPTER 4

Znakové jazyky a umění

CHAPTER 5

Znakové jazyky a kultura

CHAPTER 6

Závěr

5. Myslet ve znakovém jazyce